

ปรัชญา (พญา) ในสังคมและวัฒนธรรมอีสาน

Philosophy (Phaya) in Isarn Society and culture

รศ.ดร.ประยงค์ แสนบุราณ

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องปรัชญา (พญา) ในสังคมและวัฒนธรรมอีสานนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะปรัชญา (พญา) ของอีสานและปรัชญา (พญา) ในสังคมและวัฒนธรรมอีสาน ผลการวิจัยพบว่า ในสังคมอีสานมีปรัชญา หรือที่เรียกในภาษาอีสานว่า "พญา" นั้นมากมาย และครอบคลุมเนื้อหาทุกประเด็นคือ

ในประเด็นอภิปรัชญา ชาวอีสานมีความคิดเชิงจิตนิยม โดยเชื่อเรื่อง ผีสาง เทวดา สถิตอยู่ในธรรมชาติ และเชื่อว่ามนุษย์เกิดจากการสร้างของพญาแทน พญาแทนเป็นเทพเจ้าสูงสุดของพวกเขา ส่วนเรื่องญาณวิทยานั้น พวกเขาเชื่อว่า ปัญญามี 3 ระดับ คือ ระดับผัสสะระดับคิดหาเหตุผลและระดับภาวนา และเชื่อว่าคนมีปัญญา จะหาความสุขให้กับตนเองได้ สำหรับจริยศาสตร์ พวกเขาเชื่อว่ามี ความดี ความชั่ว และความดีความชั่วนั้นมีเกณฑ์ตัดสินแน่นอนตายตัว คนดีคือคนที่ฝึกฝนอบรมตนเองตามศีลธรรม ในประเด็นสุดท้ายคือ สุนทรียศาสตร์ ชาวอีสานมองว่า ความงามมีทั้งระดับผัสสะและเหนือผัสสะ นอกเหนือจากปรัชญาบริสุทธิ์ สีสายนี้แล้ว ยังมีปรัชญาประยุกต์อื่นๆ อีกด้วย

¹ รองศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ สาขาวิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ABSTRACT

The research purposes of philosophy (Phaya) in Isarn society and culture are to study philosophical characteristics and contents in Isarn society and culture. The results from the research reveal that philosophies cover every aspect of the Isann society

In the case of Metaphysics, Isarn people are idealism and believe in spirits and ghosts living in the nature. They also believe that all people are born from Phaya Thaen and Phaya Thaen is their greatest God. For epistemology, they divide the wisdoms into three levels: sensation, reason and meditation the gained knowledge by practices. They believe that wisdom people can get happiness by themselves. In ethics, Isarn people believe that there are goodness and badness and they have certain criteria of judgment. The good people are those who follow morality.. For aesthetics, Isarn people believe that beauty is divided into two levels: sensation and beyond sensation still in Isarn society, moreover, there are some other applied philosophies.

ลักษณะพญา (ปรัชญาอีสาน)

คำว่า "พญา" เป็นวัฒนธรรมทางภาษาของชาวอีสานหรือกลุ่มบุคคลที่ใช้ภาษาออกสำเนียงภาษา เช่นเดียวกับชาวอีสาน เช่น ประชาชนชาวลาวเป็นต้น กลุ่มบุคคลที่ใช้ภาษาอย่างเดียวกันนี้ก็จะมีพญาหรือใช้พญาในกลุ่มของตัวเอง ถ้ามองว่า พวกเขาใช้พญาเพื่ออะไร ตอบว่าพวกเขาใช้พญาเป็นสื่อสะท้อนความรู้สึก ความคิด ความเห็น หรือแม้แต่ความประสงค์บางอย่าง พญาจึงเป็นภาพสะท้อนความรู้สึกนึกคิดในรูปแบบต่างๆ เช่น พญา สุภาษิต พญาคำสอน พญาปริศนา พญาเกี่ยว เป็นต้น พญาเหล่านี้ทั้งหมดจึงเป็นสื่อสะท้อนความคิด ความเห็น ความรู้สึก ที่ตัวผู้จ่ายพญาหรือผู้พูดพญาให้กับคนอื่นรับรู้ ความคิด ความเห็นหรือความรู้สึก นึกคิดของตัวเอง ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การเข้าใจลักษณะพญาหรือปรัชญาของอีสานให้ดีขึ้น จะต้องเข้าใจประเด็นที่จะนำเสนอตั้ง ต่อไปนี้

1. ความหมาย

เมื่อเอ่ยคำว่า "ผญา" ขึ้นมา ผู้ฟังไม่ว่าจะเป็นคนอีสาน (ยกเว้นคนอีสานรุ่นเก่า) หรือคนภาคอื่นๆ ก็มัก จะงงกับความหมายของคำว่า "ผญา" เพราะไม่รู้ว่ามันหมายความว่าอย่างไร คนอีสานอื่นๆ ยังงงกับความหมาย ของคำว่า "ผญา" เพราะไม่รู้ว่ามันหมายความว่าอย่างไร คนอีสานอื่นๆ ยังงงกับคำๆ นี้ คนภาคอื่นๆ จึงไม่ต้องพูดถึง ด้วยเหตุนี้ จึงมีท่านผู้รู้ได้พยายามให้ความหมายของคำว่า "ผญา" เอาไว้ผู้วิจัยจึงขอเสนอความหมายของคำว่า "ผญา" ตามทัศนะของท่านผู้รู้ดังนี้

1.1 ปรีชา พิณทอง ผู้รอบรู้ผญาของอีสานได้กล่าวว่า "ผญา" (นาม) ปัญญา ความรู้ ความฉลาด คำภาษิตที่มีความหมายลึกซึ้ง เรียกว่า ผญา (ปรีชา พิณทอง, 2532: 528) ตามทัศนะท่านผู้รู้ท่านนี้ ผญาก็คือ ปัญญาหรือปรัชญา ซึ่งหมายถึง ความรอบรู้ในสิ่งต่างๆ แล้วถ่ายทอดความรู้นั้นออกมาทางภาษาและภาษาที่ ถ่ายทอดออกมานั้น อาจเป็นภาษาร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ได้ แต่ที่สำคัญมีความหมายลุ่มลึก เป็นคติเตือนใจ หรือเป็นปรีชาธรรมให้คนนำไปขบคิด หรือเป็นผญาเกี่ยวพาราสิระหว่างหนุ่มสาว เป็นต้น และทั้งหมดนี้คือ ผญาหรือปรัชญา

1.2 ไพโรจน์ เพชรสังหาร กล่าวว่า "ผญา" แผลงมาจากปัญญาหรือปรัชญา หมายถึง ความฉลาด หลึกแหลม ความรอบรู้ โดยเฉพาะผู้จ่ายผญาและผู้ตอบผญาได้ ถือว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ผญาบาง บทมีความหมายลึกซึ้งมาก ผู้จ่ายและผู้ตอบผญาลึกซึ้งได้ จึงมีคนขนานนามว่า ปราชญ์ (ไพโรจน์ เพชรสังหาร, 2534 : 29) ทัศนะของท่านผู้รู้ท่านนี้ ท่านให้ความหมายของผญาว่า "ผญาคือ ปัญญาหรือปรัชญาโดยตรง" ผู้รู้ผญาหรือผู้จ่ายผญาได้ต้องเป็นคนฉลาด มีความรู้ความสามารถ จึงจะสามารถเข้าใจผญาและจ่ายผญาได้ ยิ่งผญาบางบทมีความหมายลึกซึ้งมาก ผู้ที่ตีความหมายของผญาออกหรือไขความผญาได้ ชาวบ้านจะขนานนาม ผู้รู้ผญาว่า "ปราชญ์" เพราะปราชญ์ก็คือผู้มีปัญญาหรือปรัชญานั้นเอง ปัญญาหรือปรัชญาก็คือผญา ผู้รู้ผญา ผู้ตีความผญา ผู้ไขความผญาที่ลึกซึ้งออกได้ ชาวบ้านเรียกว่า ปราชญ์ และคำว่า "ปราชญ์" ก็คือ ผู้มีปัญญา หรือปรัชญา

1.3 บุปผา ทวีสุข ให้ทัศนะว่า "ผญาเป็นภาษาอีสานสันนิษฐานกันว่าน่าจะมาจาก คำว่า ปรัชญา เพราะ ภาษาอีสานออกเสียงควบ "ปรุ" ไปเป็นเสียง "ผ" ดังนั้นคำว่า "เปรต" เป็น "ผต" หรือ "โปรต" เป็น "โผต" เป็นต้น ดังนั้น คำว่า ปรัชญา อาจเป็นผัชญา แล้วเพี้ยน

เป็นผญาก็ได้ ผญาคือคำพูดของนักปราชญ์ ซึ่งแฝงไว้ด้วยคติ แก่คิด คำพูดที่เป็นหลักวิชา อันแสดงถึงความรอบรู้ ความสามารถของผู้พูด นับว่าเป็นคำพูดของผู้มีปัญญา" (บุปผาทวีสุข, 2520: 97) ทักษะของท่านผู้รู้ท่านนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่าผญาน่าจะมาจากปรัชญา เพราะเนื้อหาของผญาเป็นคติธรรมมีแง่คิดเป็นหลักวิชา ผู้ที่พูดผญา แสดงให้เห็นความรอบรู้ ความสามารถของผู้พูด แต่ที่ออกเสียงเป็นผญา ก็เพราะสำเนียงพูดของคนอีสาน ออกเสียงแบบควบกล้ำไม่เป็นหรือเพี้ยนไป จึงเพี้ยนจากปรัชญาเป็น ผัชญา และเพี้ยนเป็น ผญาตามลำดับ ทักษะนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ผญาได้เพี้ยนมาจากปรัชญา และผญาก็คือปรัชญาของชาวอีสานนั่นเอง

1.4 ศูนย์รวมสงฆ์ชาวอีสาน กล่าวว่า "ผญา" เป็นคำนาม แปลว่า ปัญญา ปรัชญา ความฉลาด คำพูดที่เป็นสุภาษิตที่มีความหมายเชิงเปรียบเทียบ ประกอบไปด้วยถ้อยคำอันหลักแหลมลึกซึ้ง" (ศูนย์รวมสงฆ์ชาว อีสาน, 2534: 9) ทักษะของศูนย์รวมสงฆ์ชาวอีสาน ชี้ให้เห็นว่า ผญาก็คือปรัชญา แต่แสดงออกในสำนวนและ สำเนียงแบบอีสาน ส่วนเนื้อหาของผญาเป็นถ้อยคำอันแหลมคมลึกซึ้ง อาจมีความหมายหลายรูปแบบทั้งเป็นคำสุภาษิต ปรีชาธรรม และรวมถึงผญาเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวด้วย เมื่อมองตามเนื้อหาของผญา ในทักษะของ ศูนย์รวมสงฆ์ชาวอีสาน ผญาก็คือ ปรัชญาหรือปัญญา

1.5 สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น ให้ทัศนะว่า ผญา (น.) เป็นคำพูดของนัก ปราชญ์ถิ่นอีสานโบราณและเป็นภาษาที่มีอายุมากพอสมควรแล้ว ผญาเป็นคำถ่ายทอดมาจากคำว่า ปัญญาและ ปรัชญา ซึ่งอพยพมาตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา นักปราชญ์โบราณอีสานท่านเปลี่ยนจากคำเดิม คือ ปัญญามาเป็นผญา (สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น , 2540 : 45.) ทักษะนี้แสดงให้เห็น ว่า ผญาคือปัญญาหรือปรัชญาและเป็นปัญญาหรือปรัชญาทางพระพุทธศาสนา เพราะผญาหรือปัญญาเกือบ ทั้งหมดได้สืบทอดความคิดมาจากพระพุทธศาสนา แต่ชาวอีสานไม่ถนัดออกเสียงปัญญาหรือปรัชญา จึงเปลี่ยน จากปัญญาหรือปรัชญาเป็นผญา เมื่อดูจากทัศนะนี้ ผญาก็คือปัญญาหรือปรัชญานั้นเอง

1.6 อุดม บัวศรี ให้ทัศนะว่า "ผญาหรือผญาตรงกับคำว่า ปัญญาหรือปรัชญา เพราะเป็นคำที่มีความหมายแฝงไว้ซึ่งสัจจะบางอย่าง เป็นคำพูดที่เต็มไปด้วยความหมายและเหตุผล ผูกขึ้นมาจากสติปัญญาและความ เฉลียวฉลาดของปราชญ์ผู้เลิศด้วยปัญญา"

(อุดม บัวศรี, 2540 : 179.) ทศนะของผู้รู้ท่านนี้ ซึ่งให้เห็นว่า ผญา ก็คือปัญญาหรือปรัชญา เพราะเนื้อหาของผญาได้สร้างจากเหตุผลหรือสัจจะบางอย่างของปราชญ์ท้องถิ่นอีสาน ผู้นิพนธ์ผญาขึ้น ดังนั้น เหตุผลหรือสัจจะที่ยังพิสูจน์ไม่ได้มันก็คือปรัชญา ผญาที่ชาวอีสาน ผูกกันขึ้นมาใช้ เกือบ ทั้งหมดยังพิสูจน์ไม่ได้ว่าเป็นจริงเช่นนั้น เพราะเหตุนี้ ผญาหรือปัญญา ก็คือสิ่งเดียวกัน

1.7 ประมวล พิมพ์เสน กล่าวว่า "ที่แรกก็คล้อยตามผู้รู้ทั้งหลายที่บอกว่า ผญา มาจากปรัชญา แต่พอได้ฟังพ่อบวน พิมพ์เสน ที่บอกว่า ผญาเป็นรูปแบบคำประพันธ์ ของทางภาคอีสาน เหมือนคำประพันธ์ของ ภาคกลาง ไม่จำเป็นต้องไปหาที่มาของมัน เดียวบอกที่มาผิดแล้วจะเสียหาย ทำให้ผู้เขียนต้องชะงักลง" (ประมวล พิมพ์เสน, 2548 : 9) ทศนะของท่านผู้นี้ ซึ่งให้เห็นว่าไม่จำเป็นต้องไปหาที่มาของผญา เพราะถ้าบอกที่มาผิด จะให้ ให้เสียหายได้ เพียงแต่รู้ว่าผญาคือ คำประพันธ์ของคนอีสานก็พอ ที่ท่านมีความเห็น อย่างนี้ก็เพราะพ่อท่านได้ให้ แง่คิดเอาไว้ ดังนั้น สิ่งที่ท่านเคยคล้อยตามท่านผู้รู้มาก่อนว่า ผญามาจากปรัชญา ท่านจึงเลิกเชื่อถือ

ความเห็นของท่านผู้รู้ผญาทั้ง 7 ท่านที่ได้เสนอมาแล้วนี้ 6 ท่านแรก ได้ชี้ให้เห็น อย่างชัดเจนว่า ผญา คือปัญญาหรือปรัชญา เพราะเนื้อหาของผญาที่ชาวอีสานได้สร้างขึ้น ก็คือเนื้อหาของปรัชญาหรือมีขอบเขต ทางเนื้อหาเป็นปรัชญาและมีเนื้อหาครอบคลุม ปรัชญาบริสุทธิ์ทั้ง 4 ด้าน นอกเหนือจากนี้ เนื้อหาของผญายัง เป็นปรัชญาประยุกต์ครอบคลุม ในสาขาอื่นๆอีกด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอในอันดับถัดไป ส่วนผู้รู้ผญาท่านที่ 7 ไม่อยาก บอกที่มาของผญา เพราะถ้าบอกผิดจะเกิดความเสียหายได้ เพียงแต่บอกว่าผญาคือรูปแบบ ของการประพันธ์ของทางภาคอีสานเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ท่านผู้รู้ เหล่านี้ เพียงแต่ให้ความหมายของ ผญาตามรูปเนื้อหาศัพท์เท่านั้น ยังไม่ได้ให้ความหมาย ของผญา ตามเนื้อหาที่ผญามีเนื้อหาของตัวเองเลย แต่ถ้า พวกเราไม่ดูเนื้อหาของผญาจริงๆ ก็จะตัดสินได้ว่า ผญาเป็นปรัชญาหรือไม่ ผู้วิจัยใครนำเสนอเกณฑ์ให้พิจารณาว่า ผญาเป็น ปรัชญาหรือไม่ด้วยหลักเกณฑ์ดังนี้

1. ผญาทั้งหมดที่มีอยู่เป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้หรือไม่ เช่น ผญาสุภาสิต ผญาปริศนา ธรรม ผญาคำสอน ผญา เกี้ยว เป็นต้น ถ้าผญาเหล่านี้ทั้งหมดสามารถพิสูจน์หาข้อเท็จจริงได้ และผู้พิสูจน์ทุกคนสามารถพิสูจน์ได้ข้อเท็จจริงเหมือนกันหมด ผญาเหล่านั้นก็เป็น

วิทยาศาสตร์ ไม่ใช่ปรัชญา แต่ถ้าพิสูจน์ไม่ได้ หากแต่เป็นเพียงความคิด ที่ปราชญ์คิดขึ้น เพื่อจุดประสงค์อันใดอันหนึ่ง นั่นคือปรัชญา

2. ผญาไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใด จะเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองซึ่งมีสัมผัสเหมือนกลอนหรือโคลงของภาคกลางก็ตาม ขอแต่เพียงแสดงทัศนะออกมาอย่างมีเหตุผล มีความหมายของความคิดออกมาให้คนเข้าใจ และ เป็นความคิดที่ยังพิสูจน์ทดสอบทางวิทยาศาสตร์ไม่ได้ก็ถือว่าเป็นปรัชญาทั้งนั้น

หลักเกณฑ์สองประเด็นที่น่าเสนอมานี้ก็เพียงพอที่จะบอกได้ว่า ผญาเป็นปรัชญาได้หรือไม่ สำหรับ ความหมายตามรูปศัพท์ที่ท่านผู้รู้เกือบทั้งหมดได้ลงความเห็น ว่า ผญา มาจากปัญญา (ภาษาบาลี) หรือปรัชญา (ภาษาสันสกฤต) นั้น จะจริงหรือไม่ ไม่อาจจะตอบได้ แต่ท่านผู้รู้ที่ยกมาอ้างเอาไว้ข้างต้นนั้น ท่านก็เสนอความเห็นอย่างมีเหตุผลและน่าเชื่อถือ ส่วนผู้วิจัยมีความเห็นว่า ผญาจะมาจากปัญญาหรือปรัชญาหรือไม่ ขอยกเว้น ก่อนผู้วิจัยใคร่ขอเสนอว่า เราควรจะศึกษาเนื้อหาของผญาอย่างจริงจังจ้ทำให้รู้ให้เข้าใจถึงเนื้อหาของผญาอย่างถ่องแท้ทุกแง่มุม แล้วจะตัดสินใจได้ว่าผญาเป็นปรัชญาหรือไม่ เนื้อหาของผญาและของปรัชญาอยู่ในขอบเขต เดียวกันไหม เมื่อศึกษาเนื้อหาของผญาให้เข้าใจอย่างจริงจังอย่างนี้แล้ว ผญาจะเพี้ยนมาจากศัพท์อะไร มาจาก ปัญญาหรือปรัชญาหรือไม่ ไม่ใช่ประเด็นที่จะมาถกเถียงกัน เพราะเนื้อหาของผญามันชัดอยู่แล้ว เมื่อทุกคน เข้าใจอย่างนี้ ปัญหาทุกอย่างก็จะยุติ

2. กำเนิดของผญา

ไม่ใช่เรื่องง่ายหรือยากที่จะบอกว่าผญาเกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อไร ใครเป็นคนแรก ที่จ่ายผญา หรือใครเป็นคน แรกที่คิดริเริ่มแต่งผญาขึ้นมาพูด แต่ถ้าจะพูดว่าผญาเกิดขึ้นมาพร้อมกับความเป็นคนอีสานนั้น น่าจะเป็นไปได้ ถึง จะไม่ถูกต้องนัก แต่ก็น่าจะเป็นไปได้สูง เพราะเท่าที่ศึกษามาจากเอกสารและสอบถามปราชญ์ท้องถิ่นของอีสาน พอจะสรุปแหล่งกำเนิดของผญาได้ดังนี้

2.1 นักปราชญ์

มีเรื่องเล่าว่า ท้าวปางคำ นักปราชญ์ใหญ่ชาวเมืองงเมมราชู (อำเภอเขมราชูปัจจุบัน) เป็นนักแต่ง โครง ฉันท์ กาพย์ กลอน และนิทานวรรณคดีต่างๆ ของภาค

อีสาน ท่านได้รับเชิญให้ไปเป็นปราชญ์หลวง ประจำราชสำนักหลวงพระบาง และได้แต่งหนังสือจารึกใส่ใบลานไว้มากมาย ในสมัยเดียวกันได้มีเขียนน้อยคนหนึ่งไม่ปรากฏชื่อเป็นคนฉลาดมาก ได้รับเชิญไปทำที่ราชสำนัก เช่นเดียวกับทำวปางคำ ทั้งสองได้เขียนผญาไว้เป็นจำนวนมาก โดยการเจออะไรจะเขียนเป็นผญาทั้งหมด ผู้คนในประเทศลาวและฝั่งไทยพลอยได้รับอิทธิพลจากทั้งสองปราชญ์นี้ไปด้วย ในขณะที่ด้วยกันทางราชสำนักของประเทศลาวก็ส่งเสริมการแต่งโคลง กลอน ผญา ฯลฯ จึงทำให้ผญาแพร่ระบาดไปอย่างรวดเร็ว (สวิง บุญเจิม, 2537 : 1) จากเรื่องที่เสนอมานี้แสดงให้เห็นว่า ปราชญ์ทั้งสองท่านนี้มีความรอบรู้ในการแต่งผญามาก ขนาดว่าเห็นอะไรแต่งเป็นผญาได้หมด แต่การเกิดขึ้นของผญา โดยวิธีการอย่างนี้แสดงว่า โดยธรรมชาติของผญาได้เกิดมาก่อนหน้านี้แล้ว เพราะก่อนที่ราชสำนักประเทศลาว จะส่งเสริมการแต่งโคลง กลอน กาพย์ ผญา ฯลฯ ขึ้นมานั้น แสดงว่าสิ่งเหล่านี้มีอยู่แล้ว ประชาชนใช้กันอยู่แล้ว เพียงแต่อาจจะยังไม่เป็นระบบ ไม่มีหลักเกณฑ์ในการแต่งผญาอย่างถูกต้องเท่านั้น พอมีท่านผู้รู้มาสร้างระบบให้ ผญาซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ที่ใช้อยู่จึงแพร่ระบาดออกไปอย่างรวดเร็วและอย่างกว้างขวาง ทำให้ประชาชนฝั่งลาวและ ฝั่งไทยได้ใช้ผญากันอย่างเอิกเกริก

2.2 ธรรมชาติของคนไทย-ลาว

คนเฒ่าคนแก่เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า เมื่อครั้งที่ท่านเป็นเด็กอยู่ที่นี่ สาว ๆ สมัยนั้นเมื่อเสด็จจากการทำไร่ทำนาแล้ว ตอนเย็นก็จะลงข่วงเข็นฝ้าย (ลงเข็นฝ้ายที่ลานบ้าน) หนุ่ม ๆ ก็จะมาจีบสาว ภาษาที่ใช้จีบสาวคือผญา ใครจ่ายผญา (พูดผญา) ได้ดี ได้คล้องมีเหตุผลลุ่มลึกจับใจผู้ฟัง คนนั้นก็หาแฟนได้ง่าย ส่วนสาว ๆ เองก็ต้อง ตอบโต้หนุ่ม ๆ ด้วยผญาเช่นกัน การโต้ตอบกันด้วยผญาในการเกี่ยวพาราสีกัน ดูเหมือนจะเป็นประเพณีในสมัยนั้น นอกเหนือจากหนุ่มสาวแล้ว คนทั่ว ๆ ไปก็มักจะจ่ายผญา (พูดผญา) เมื่อพบหน้ากันหรือทักทายกัน คนในสมัยโน้นมีค่านิยมว่า ใครจ่ายผญาได้เก่ง จ่ายผญาได้คมจ่ายผญาได้คล้องจะได้รับเกียรติด้วยการขนานนามจากชาวบ้าน ว่า เป็น "ปราชญ์" จากการบอกเล่านี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ผญาไม่ได้เกิดขึ้น ณ จุดใดจุดหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง หากแต่เกิดขึ้นทั่ว ๆ ไปเป็นที่นิยมของประชาชนทั้งสองผากฝั่ง ไทย-ลาว มันเป็นธรรมชาติของพวกเขาในการใช้ผญา การใช้ผญาของบุคคลสองฝั่งโขง (ไทย-ลาว) เป็นโดยธรรมชาติ ยกเว้นบุคคลในสมัยปัจจุบันไม่ได้เป็นเช่น นั้น เพราะอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามีบทบาทแทน

2.3 อิทธิพลของพระพุทธศาสนา

ผญาส่วนหนึ่งและก็เป็นส่วนมากด้วย เกิดขึ้นเพราะอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ยุคทองแห่ง วรรณคดีชาวอีสานเริ่มต้นขึ้นในสมัยที่วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา หลังไหลเข้าสู่สุวรรณภูมิ นักประวัติศาสตร์ เคยเชื่อว่า หลังจากพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทำพิธีสังคายนาแล้ว ได้จัดส่งพระโสณะและพระอุตระออกมาเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ทางภาคตะวันออกและมีหลักฐานหรือนิยายเล่าว่า ประเทศทางเบ็องบุรพาทิศได้จัดส่ง คณะธรรมทูตเพื่อไปสืบพระพุทธศาสนาที่ประเทศอินเดียด้วยตัวเอง เช่น ในประเทศจีน ก็มีเรื่องพระถังซำจั๋ง หรือเหิงเจีย ไปสืบพระพุทธศาสนาถึงประเทศอินเดีย ในประเทศไทย หรือกลุ่มชนสองฝั่งโขง (ไทย-ลาว) ก็มีการส่งคณะ ธรรมทูตไปสืบพระพุทธศาสนา ที่ประเทศอินเดียเช่นเดียวกัน ดังมีเอกสารหลักฐานสำคัญอันเป็นวรรณคดีชิ้นเอก ของชาวอีสานเรื่องหนึ่งคือ หนังสือ "เซตตะพน" หรือ "เสถพน" เป็นต้น คณะธรรมทูตของประเทศ เหล่านี้ได้เขียน วรรณกรรมทั้งที่เป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองถ่ายทอดความรู้สึก ความคิด ความเห็น ของพวกเขาเองออกมาจาก ประสบการณ์ที่ได้สัมผัส วรรณกรรมเหล่านี้ต่อมา ได้กลายเป็นหลักฐานสำคัญทางความเชื่อและภูมิปัญญาอื่นๆ ตามมา

สำหรับประเทศไทยหรือกลุ่มชนสองฝั่งโขง (ไทย-ลาว ซึ่งในขณะนั้น ไม่อาจ จะเรียกว่าไทยหรือลาว ได้) ในเวลานั้น ได้มีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งจัดส่งคณะธรรมทูต ไปสืบพระศาสนาจากวัดพระเชตุพนที่ใกล้เมือง สวรรคตประเทศอินเดียโดยตรง โดยมีหัวหน้าคณะชื่อว่า "ขุนไท" เป็นหลานของพระเจ้าแผ่นดิน พร้อมด้วยขุน ลิ่งล้ำ ขุนพล และ ขุนพายกับไพร่ชาย 400 คน หญิง 100 คน มีช้างเป็นพาหนะเดินทางผ่านไปทางเมือง หงสาวดีและย่างกุ้ง ผ่านดินแดนทวารวดีไปจนถึงจุดหมาย การเดินทางไปครั้งนี้ มีการ บรรยายเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งไปและกลับไว้อย่างมากมาย สำนวนการพรรณนาเป็นรูปโคลง กลอน ผญา ฯลฯ แล้วแต่กรณี ไพร่พลชายที่เดินทางไปด้วย เมื่อไปถึงประเทศอินเดียเกิด ศรัทธาเลื่อมใสจึงขออนุญาตเจ้านายบวช เมื่อกลับมาเมืองไทยจึงนำพระไตรปิฎก ตลอดจนจดจำรับตำราต่างๆ มาด้วย โดยเฉพาะตำนานนิทานชาดก ซึ่งเป็นชีวิตประวัติของ พระพุทธเจ้าในชาติก่อนๆ เช่น พระเจ้า 500 ชาติ พระเจ้า 50 ชาติ พระเจ้า 10 ชาติ เป็นต้น พระมหากษัตริย์จึงมอบหมายให้ปราชญ์จารย์ต่างๆ นำเค้าโครงเรื่องนิทานชาดก ทุกชาติเป็นหลัก แล้วแต่งกาพย์กลอนขึ้นเป็นภาษาอีสาน แล้วให้จารึกลงในใบลาน

เป็นหนังสือผูกเรื่องต่างๆให้ตรงกับนิทานชาดกต่างๆ ชาติ เรื่องพระมหากษัตริย์ได้สั่งให้ปราชญ์อาจารย์ต่างๆ แต่งกาพย์ กลอน ฃญา นิทานชาดก ดังกล่าวแล้ว กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ ในรูปฃญาซึ่ง แฝ่ระบาดออกไปอย่างรวดเร็วเพราะเป็นคติคำสอน สอดแทรกหลักจริยธรรมและคุณธรรมในนิทานชาดกต่างๆ เช่น พระยาคนคาก ขุนนางอัว ท้าวกำกาดำ ผาแดงนางไอ่ เป็นต้น นิทานชาดกเหล่านี้ล้วนแต่ถูกดัดแปลง ด้วยกลอน โคลง ฃญา เพื่อสอดแทรกหลักธรรมเข้าไปในเนื้อเรื่องทั้งสิ้น ดังนั้นวรรณคดีอีสานจึงหลากหลาย วรรณกรรมและลีลา (ศูนย์รวมสงฆ์อีสาน ,2538 : 2-3) จากประเด็นที่ยกมาอ้างมากมายนี้ ฃญาก็เป็นลีลาอันหนึ่งที่ ปราชญ์อาจารย์ทั้งหลายได้แต่งขึ้นเพื่อบันทึกคำสอนของพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นลีลาเชิงการเล่านิทานชาดก หรือลีลาฃญาสุภาษิต หรือลีลาฃญาคำสั่งสอน ล้วนแต่ใช้ฃญาเป็นสื่อในการถ่ายทอดทั้งสิ้น

เมื่อปราชญ์อาจารย์ใช้ฃญาเป็นสื่อถ่ายทอดคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ดังกล่าวนั้น ผู้วิจัยมีความเห็น ว่า ฃญาน่าจะเกิดจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาอยู่ 2 กรณีด้วยกัน คือ

1. ความศรัทธา

เมื่อปราชญ์อาจารย์ได้ศึกษาธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งแล้วก็จะเกิดศรัทธาเลื่อมใส และ เมื่อศรัทธาเลื่อมใสก็จะถ่ายทอดความเชื่อความเลื่อมใสของตัวเองที่มีต่อพระพุทธศาสนาด้วยภาษาคือ ฃญาจึง ปราภฏเป็นฃญาในรูปแบบต่างๆ เช่น นิทานชาดก นิทานพื้นบ้าน เป็นต้น ในรูปของการใช้ฃญาเป็นสื่อ

2. การเห็นธรรม

เมื่อปราชญ์อาจารย์ได้ศึกษาธรรมอย่างลึกซึ้งแล้วก็จะนำไปปฏิบัติเมื่อปฏิบัติอย่างจริงจัง ผลของการปฏิบัติธรรมก็เกิดขึ้น ปราชญ์อาจารย์เมื่อได้ดื่มรสธรรมและสุขอยู่ในรสธรรมนั้น ก็จะเปล่งอุทานออกมาหรือสื่อธรรมนั้นออกมาด้วยภาษา และภาษาที่ท่านใช้สื่อก็คือฃญา ดังนั้น ฃญาที่ท่านใช้สื่อเพราะการเห็นธรรมการ เข้าใจธรรมนี้ จึงเป็นฃญาสุภาษิต ฃญาคำสอน และฃญาทั้งสองนี้เป็นสังฆธรรม ทั้งฃญาสุภาษิตและฃญาคำสอน จึงเป็นมรดกภูมิปัญญาของชาวอีสานตั้งแต่บัดนั้นจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและคำบอกเล่าจากคนแก่คนเฒ่าซึ่งเป็นปราชญ์พื้นบ้านของชาวอีสาน ดังที่ได้เสนอมาแล้วข้างบนนั้น จึงสรุปได้ว่า ฃญาเกิดขึ้นมาจากขอบเขต

สามประการที่ได้เสนอมา ถึงแม้ว่าจะ มีคนอื่นเสนอนัยอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้ แต่ผู้วิจัยก็มองว่าคงไม่มีอะไรสำคัญมากไปกว่าที่ได้เสนอไว้แล้วนี้

3. ประเภทของพญา

พญาที่ชาวอีสานใช้เป็นสื่อในวาระต่างๆ ในอดีตนั้นมีจำนวนมากมาย มีทั้งพญาสั้น พญายาว และอรรถรส ก็มีหลากหลาย พญาเหล่านั้นทั้งหมดที่มีหากประมวลจัดให้เป็นประเภทแล้ว ก็มี 2 ประเภท ใหญ่ๆ คือ

3.1 พญาเครือ

คำว่า "พญาเครือ" คือ พญาที่มีคำประพันธ์ยาวหรือมีเนื้อหายาวต่อเนื่องกันไป ซึ่งผู้แสดงเนื้อหาของ พญาต้องการที่จะแสดงความคิด คติคำสอน คำเกี้ยว หรือทัศนะอื่นใดออกมาที่มีเนื้อหายาว ก็จัดอยู่ในประเภท พญาเครือทั้งนี้ พญาเครือแบ่งออกเป็น 4 อย่างคือ

3.1.1 พญาสุภาษิต

พญาสุภาษิตไม่ใช่คนธรรมดาจะพูดได้ หรือไม่ใช่พญาที่มีความหมายทั่วไป พญาประเภทนี้มีความหมายลึกกินความไปถึงความจริงต่างๆ ปราชญ์เท่านั้นที่จะพูดพญาสุภาษิตได้และมักใช้อยู่ในกลุ่มปราชญ์ด้วยกัน คนทั่วไปจะไม่นิยมใช้เพราะตัวเองไม่ค่อยเข้าใจความหมาย เช่น

- กวางกินหมากค้อ	ไปคาค่อมัง
มั่งบ่ซี้สามมือ	กระต่ายตาย
กระต่ายตายแล้ว	เหนอ้มผัดเนา

ความหมายของพญานี้ก็ คือ บรรพบุรุษได้ทำความชั่วเอาไว้ ความชั่วนั้นจะตกทอดมาถึงลูก เมื่อรุ่นลูกยังแก้ไขไม่ได้ก็จะตกไปถึงรุ่นหลาน เมื่อรุ่นหลานยังแก้ไขไม่ได้ ก็จะตกไปถึงรุ่นเหลน หรืออีกพญาสุภาษิตหนึ่ง ว่า

- เห็นว่าผักหมเหียน	กลางทางอย่าฟ้าวย่า
บาดมันทอดยอดยาว	บาดมันทาวยอดขึ้นยังสีได้กายเกิน

หมายความว่า อย่าพึ่งดูถูกดูแคลนคนอื่นที่ต่ำต้อยกว่าตน วันหนึ่งข้างหน้า คนที่ต่ำต้อยในเวลานี้อาจ จะเจริญเติบโต มียศถาบรรดาศักดิ์สูงส่งจนเราต้องคอยทำความเคารพ หรืออีกบทหนึ่งว่า

- อันว่าบุญบุญนี้	บ่มีไผ่ปันแจก
มันบ่แหกเค็งได้	คือไม้ผ่ากลาง
คือจั่งเฮากินข้าว	ไผ่กินไผ่กะอิม
มันบ่ไปอิมท้อง	เขานั่นผู้บ่กิน

ความหมาย ก็ชัดในตัวมันเองอยู่แล้ว กล่าวคือ บุญแบ่งให้คนอื่นไม่ได้ ไม่เหมือนไม้จะตัดครึ่งแบ่งกันได้ ท่านเปรียบเทียบการทำบุญที่ผู้ทำได้รับผลเหมือนคนกินข้าว คนกินนั้นแหละอิม คนไม่กินไม่มีทางอิมได้

3.1.2 ผญาคำสอน

ผญาชนิดนี้จะสอนเรื่องวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ให้คนอยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดีงาม ผู้จ่าย ผญาคำสอน ก็คือ ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่หรือพระสงฆ์ เพราะท่านเหล่านี้มีหน้าที่อบรมศีลธรรมให้คนรู้จักคุณค่าของ ศีลธรรมและประเพณีที่ดี เช่น

- เป็นหญิงนี้ทำเนียมให้มันเที่ยง	ตีนผมให้กำเกลี้ยง
ตีนสั้นให้ล่ำเพียง	
- เป็นหญิงนี้แลงกายให้คิดฮ่ำ	อย่าสะตำซอกฟุ่น
อย่าสะตำซอกพี	ชาวบ้านเพิ่นสิหยัน
- หนทางมีหลายเส้น	ตามใจผู้สิได้
มักเส้นเว้ง	ก็ตามท่อนผู้สิไป
- ยามเมื่อลีลาย้าย	แบ่งโฉมให้มันคล่อง
อย่าได้เป็นดั่งเชื้อ	ชะนีเดินคว่างไป
- คำปากพ่อแม่นี้	หนักเก็งธรณี
ไผ่ผู้นำเกรงนบ	หากจัดเฮื่องมือหน้า
- ขนบ่ทันปกท่าย	อย่าเห็นหันแต่สิแล่น
ปีกบ่ทันหุ้มกัน	อย่ามาทำแต่สิชัน
- สุขคาคตัน	บ่ปานผ่านหัวบ่ม
เพิ่นบ่มให้	บ่ปานเจ้าบ่มเอง
- อย่าได้โลลิมถิ่น	พงษ์พันธ์พี่น้องเก่า
อย่าสุละเผ่าเชื้อ	หนีไปย่องผู้อื่นดี

3.1.3 ผญาเกี่ยว

ผญาเกี่ยวเป็นผญาที่หนุ่มสาวใช้เกี่ยวพาราสิกันโอกาสต่าง ๆ เช่น ลงช่วงเข็นฝ้าย ทอเสื่อ หรือ ช่วยงานวัดในบางวันที่พระสงฆ์ประสงค์จะใช้แรงงาน เป็นต้น หนุ่มสาวก็จะเกี่ยวพาราสิกันโดยใช้คำผญาเปรียบ เทียบเปรียบเทียบเปรย ให้อีกฝ่ายหนึ่งนำไปคิดเอาเอง จะไม่พูดอะไรตรงๆ เหมือนหนุ่มสาวสมัยนี้ เช่น

-	เจ้าผู้จันทร์เทียมตัว	เดือนเพ็ญ 15 ค่ำ
	ขอจงใส่องแจ้ง	แฝงอ้ายผู้ประสงค์ แน่เต๋อ
-	เจ้าผู้แพรผืนกว้าง	ปูมาให้มันเหลื่อม แน่เต๋อ
	น้องเหลื่อมอ้าย	อ้ายเหลื่อมน้อง
	คือฟ้าเหลื่อมดิน	
-	สิบผืนผ้า	ชาวผืนผ้า
	บ่ปานผ้าเนื้ออ่อน	
	สิบผู้อยู่ช้อน	ชาวผู้อยู่ช้อน
	บ่ปานน้องนั่งเฮียง	
-	เหลือแสงฝนตกเท้ง	นาโพนน้ำบ่อ้ง
	เหลือแสงอ้ายนั่งเว้า	นำน้องตั้งแต่โดน
-	คั่นน้องคิดฮอดอ้าย	แกงหอยให้มันเปื่อย
	แกงปลาให้เปื่อยกำ	แกงข้างให้เปื่อยงา
-	ให้น้องอดสาเสียง	ควายโซไว้ท่าห้า
	บาดผีห่ามาฮอดแล้ว	จึงวางถิมให้ห่ากิน

3.1.4 ผญาเบ็ดเตล็ด

ผญาชนิดนี้มีความหมายทั่วๆ ไป ไม่ได้มีความหมายไปทางใดไปทางหนึ่งในผญาสุภาสิต ผญา คำสอน ผญาเกี่ยว แต่เป็นผญาที่พูดแล้วให้เกิดความสนุกสนานหรือสร้างความคุ้นเคยกันและกันเท่านั้น เช่น

-	สิบปีล้าชาวปีล้า	บ่เห็นกวางมายามมั่ง
	ข้าวขึ้นเล่า	จั่งเห็นเจ้าเทือเดียว
-	เว้าไปหลาย	มันยาวมันยัด

ปิดพุ่มไม้	ไปหน้าแห่งหลาย
- บุญบั้งไฟ	ยอยไฮกะบ่ยอน
บุญบั้งไฟ	แสนสิไกล้กะเล่าไกล
- ยาวยาวไว้คือสายโทรเลข	บาดฮาเจ็บป่วยไข้
ยังสิได้ว่า...อาโหล	

ที่นำเสนอมาทั้งหมดนี้คือประเภทของผญาซึ่งเป็นผญากลุ่มใหญ่ๆ มีเนื้อหาเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่ม จึงจัดเป็นประเภทของผญา แต่ก็มีผญาอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมีรูปแบบไม่เหมือนที่กล่าวมาข้างบน ผญาที่จะกล่าวต่อไปนี้คือผญาก้อม

3.2 ผญาก้อม

คำว่า "ผญาก้อม" คือ ผญาที่มีเนื้อหาสั้นๆ อาจเป็นประโยคสั้นๆ หรือบางทีอาจเป็นกลุ่มคำหรือวลี ก็ได้ สำหรับความลุ่มลึกแล้วไม่แพ้หรือไม่ต่างไปจากผญาเครือ เพียงแต่ผญาก้อมมีเนื้อหาสั้นเท่านั้น ผญาก้อม แบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ

3.2.1 ญาบ

ญาบเป็นกลุ่มคำเป็นวลีหรือบางครั้งเป็นประโยคเปรียบเทียบเปรียบเทียบเปรย (ประมวล พิมพ์เสน, 2545 : 1) และญาบจะมีข้อความเพียงวรรคเดียวเท่านั้น แต่สรุปแล้ว ญาบ คือ ข้อความที่แสดงออกทางภูมิปัญญาที่มีความหมายสมบูรณ์ในตัว ข้อความของญาบนั้นจะมีสัมผัสก็ได้ ไม่มีสัมผัสก็ได้ อย่างไรก็ตาม ญาบก็ถือว่าเป็นผญาอีกรูปแบบหนึ่งของอีสานในที่บางแห่งเรียกว่าญาบเว้า เช่น

- นกเค้าท่วงตาแม่
- หีบ่ม่ม กัมบ่หวิด
- มีดกล้าถึกหินชา
- ผัวท้อ เมียพาย
- กำขี้ดีกว่ากำตด
- หามผีตกป่าช้า
- ปล่อยเอียนลงตม
- ปลาชมน้ำใหม่
- ควงค้อนกายหมากม่วง

3.2.2 โตงโตย

โตงโตย เป็นผญาชนิดหนึ่งของอีสาน มีความยาว 2 วรรคบ้าง 3 วรรคบ้าง โดยปกติโตงโตย จะมีความยาวเพียง 2 วรรค ส่วนเนื้อหาของโตงโตยจะแทรกอยู่ในประเภทของผญาทั้ง 4 ที่นำเสนอมาแล้วในประเภทของผญา ขอเสนอให้ทราบเพียงสั้นๆ ดังนี้

- ให้ฟังที่หู ให้ดูที่ตา ให้พิจารณาที่ใจ
- คับบ่มีอย่าอวด คับบ่บวชอย่าแถหัว
- บ่สมให้ก้มใส่ บ่ใหญ่ให้ปาดแปะ
- บ่เอิ้นอย่าขาน บ่วานอย่าชอย
- เสี้ยอย่าฟ้าวให้ ใต้ออย่าฟ้าวหัว
- กบตายย่อนปาก คั่นคากตายย่อนเสียง
- ความปากหวานจ้อยจ้อย ใจสั้มดังหมากนาว
- ฮั่วหลายหลักจั่งหมั้น พี่น้องหลายชั้นจั่งดี
- ตายกะให้ฝัง ยังกะให้เลี้ยง

ผญาทั้ง 2 ประเภทคือ ผญาเครือและผญาล้อมที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นแนวความคิดของชาวอีสานที่สืบ ทอดวัฒนธรรมทางความคิดติดต่อกันมายาวนาน เนื้อหาของผญาทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นผญาเครือหรือผญาล้อมล้วน แต่เป็นแนวคิดทางปรัชญาทั้งสิ้น มีเนื้อหา ลุ่มลึกและหลากหลายชนิด ซึ่งผู้วิจัยจะนำมากล่าวในบทต่อไป

4. วิธีเขียนผญา

ผลจากการศึกษาวิจัยได้พบว่า ผญามีวิธีการเขียนขึ้นหรือประพันธ์ขึ้นหลากหลายวิธีการ แต่ถ้าหากประมวลวิธีการเขียนผญาให้เห็นความต่างอย่างชัดเจน ก็คงแบ่งวิธีการเขียนออกได้ เป็น 2 อย่าง อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้ ไม่มีจุดประสงค์อื่นนอกจากการศึกษาวิจัยเนื้อหาของผญาแต่ละอย่างในสังคมและวัฒนธรรมอีสานเท่านั้น แต่เมื่อมีความเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องกล่าวถึงพอสังเขป ดังนั้นวิธีการเขียนผญา ผู้วิจัยจึงขอกล่าวถึง เพียงให้รู้แนวทางเท่านั้น จะไม่ขอลงรายละเอียด วิธีการเขียน 2 อย่างนั้นคือ

4.1 เขียนแบบไม่มีสัมผัส

พญาไม่ว่าจะเป็น "ญาบ" "โตงโตย" หรือ "ผญา" ก็ตาม บางบทจะไม่มี การสัมผัส จะพูดไปโดยมี นัยเดียวกัน อีกทั้งไม่มีสัมผัสทั้งสระและพยัญชนะ แต่ที่จรรู้ว่า เป็นผญาก็เพราะเนื้อหาที่มีความลุ่มลึก ชวนให้คิดและให้ตีความ เช่น

-	ไม้บ่ทันแหกด้าม	อย่าฟ้าวห่าวหวนตัด
	คั่นบ่ถึงภายลุน	สิเกิดมีเมื่อหน้า
-	ผัวเมียนี้	กุมมึงอย่าได้ว่า
	มีแต่ข้อยและเจ้า	ถึงเท่าชั่วชีวิต
-	ชนบ่ทันปกท่าย	อย่าเห็นหันแต่สิแล่น
	ปีกบ่ทนหุ้มกัน	อย่ามาทำแต่สิขัน
-	สุกคาคัน	บ่ปานผ่านหัวบ่ม
	เพิ่นบ่มให้	บ่ปานเจ้าบ่มเอง
-	อ้อยหากอยู่ตามอ้อย	ลำหวานบ่มมีเพื่อน
	เขาหอมมากอดเกี่ยว	ลำอ้อยก็จึงชม

4.2 เขียนแบบมีสัมผัส

การเขียนพญาแบบสัมผัสมีหลายวิธีการเขียน ผญาบางบทมีสัมผัส แบบโลงสี่สุภาพ บางบทสัมผัส เหมือนกลอนแปด บางบทมีสัมผัสทั้งในและนอกบท บางบทมีการเสริมท่ายและมีสัมผัสด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยจะไม่ขอเจาะลึกในประเด็นนี้ แต่จะขอยกตัวอย่างให้ดูเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

-	มีดงบ่มไม้	เอาอันได้มาเป็นป่า
	มีหนองบ่มมีหญ้าปล้อง	ปลาสิขันอยู่บ่อนใต้
-	ไหมคำยุง	เต็มบุงบ่เห็นเงื่อน
	บาดฮางำเงื่อนไว้	เห็นเส้นคาวา
-	อ้ายอย่าดีแถลงเว้า	เอาเลามาจักดอก
	จักบ่ถึกข้อยบ่ถึกบ้อง	มันสิเสียวใส่มือ
-	นางเอยคั่นบ่จริงอ้ายบ่เว้า	คนบ่เอาอ้ายบาวา
	คั่นบ่แมนท่า	อ้ายบ่ไล่ควายลง

เพื่อให้เข้าใจเนื้อหาของพญาให้ละเอียดในแต่ละประเด็น ผู้วิจัยจึงใคร่ขอแนะนำเสนอทัศนะของพญาในแง่มุมต่างๆ ของหัวข้อทางปรัชญา ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไปและในประเด็นถัดจากนี้ ผู้วิจัยใคร่แนะนำเสนอประเด็นทาง ปรัชญาสากลพอสังเขปพอให้เห็นเนื้อหาทางปรัชญาเท่านั้น จุดประสงค์จริงของการวิจัยเรื่องนี้ก็เพื่อวิจัยพญา (ปรัชญาของอีสาน) ซึ่งจะกล่าวในบทถัดไป

ลักษณะของปรัชญา

ที่นำเสนอมาแล้วในเบื้องต้นทั้งหมดนั้นคือลักษณะของพญาหรือปรัชญาของอีสาน ในประเด็นที่จะนำเสนอต่อไปนี้ คือลักษณะของปรัชญาสากลซึ่งเป็นตามระบบตามกรอบตะวันตก แต่ผู้วิจัยไม่มีความประสงค์ที่จะเสนอให้ละเอียดหรือยืดเยื้อ จะเสนอไว้พอให้มองเห็นกรอบหรือระบบของปรัชญาตะวันตกที่กล่าวไว้แล้วเท่านั้น และขอพูดถึงในประเด็นต่อไปนี้

1. ความหมาย

คำว่า "ปรัชญา" เป็นศัพท์บัญญัติที่พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (พระองค์ วรธน) ได้ทรงแปลศัพท์ภาษาอังกฤษที่ว่า "Rhilosophy" เป็นภาษาไทยว่า "ปรัชญา" ศัพท์ที่ทรงแปลออกมาแล้ว ก็มีความหมายไม่ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษและศัพท์ภาษาอังกฤษเป็นศัพท์ที่มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกโบราณ คือ "Philos แปลว่า ผู้รัก และ Sophia แปลว่า ความปราดเปรื่อง เพราะฉะนั้น Philosophia หรือ Philosophy จึงมีความหมายตามรากศัพท์ว่า ความรักหรือความปราดเปรื่องจะเป็นปราชญ์" (กิริติ บุญเจือ, 2523 : 1) เมื่อดูความหมายตามรากศัพท์ของภาษากรีกหรือภาษาอังกฤษกับปรัชญาในภาษาไทยไม่ตรงกันเลย เพราะปรัชญามีรากศัพท์ มาจากภาษาสันสกฤตว่า ปรุ เป็นอุปสรรค แปลว่า ทัว ยิงและชญา แปลว่า ความรู้ ความฉลาด รวมกันเข้าเป็น ปรัชญา แปลว่า ความรู้ยิ่ง (ใหญ่) ความรอบรู้ ปรัชญาคำนี้ (สันสกฤต) และภาษาบาลีว่า "ปัญญา" ทั้งปัญญาศัพท์ทางภาษาบาลีและปรัชญาศัพท์ทางภาษาสันสกฤตมีความหมายตรงกัน แต่ทั้งสองศัพท์มีความหมายคนละอย่างกับภาษากรีกโบราณหรือภาษาอังกฤษดังที่เสนอมาแล้ว

ความหมายตามรากศัพท์ทั้งภาษาอังกฤษทั้งภาษาไทยมีความหมายไม่ตรงกันดังเสนอมาแล้วนั้น และแม้แต่คำนิยามความหมายของปราชญ์หรือนักปราชญ์ต่างๆ ทั่วโลกก็ยังไม่ตรงกันอีกด้วย ดังเช่น พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานนิยามปรัชญา

ว่า "ปรัชญา หมายถึงวิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542 : 668) เพลโต (Plato 427-347 B.C) นิยามปรัชญาว่า "ปรัชญา คือศาสตร์ที่มุ่งจะรู้สิ่งนิรันดร์และธรรมชาติที่เป็นสาร์ตตะของสิ่งทั้งหลาย" ส่วนคานต์ (Kant 1724-1804) นิยามปรัชญาว่า "ปรัชญาคือ ศาสตร์และการวิจัยความรู้" เป็นต้น ดังนั้น เมื่อปราศรัยทั้งหลายก็นิยามความหมายไม่ตรงกันอีก เช่นนี้ ผู้วิจัยจึงไม่มีความประสงค์ที่จะนำคำนิยามปรัชญาของนักปรัชญามาลงเอาไว้ และจะขอผ่านประเด็นนี้ไป

2. ขอบเขตของปรัชญา

ปรัชญาที่นักปราศรัยแต่ละท่านหรือแต่ละลัทธิคิดขึ้นมาแล้วจัดเป็นระบบและสอนไว้นั้นมีจำนวน มากมาย ยากที่จะศึกษาค้นคว้าให้หมดได้ และจะยากยิ่งขึ้นหากนำความคิดของแต่ละท่านหรือแต่ละลัทธิมาจัด ขอบเขตเอง ผู้วิจัยมีความเห็นว่าปรัชญาของนักปราศรัยแต่ละท่านหรือแต่ละลัทธิสามารถจัดลงในขอบเขต 2 อย่าง คือ ปรัชญาบริสุทธิ์และปรัชญาประยุกต์ และขอบเขตทั้งสองอย่างนี้ ผู้วิจัยใคร่นำเสนอโดยสังเขปดังนี้

2.1 ปรัชญาบริสุทธิ์

คำว่า "ปรัชญาบริสุทธิ์ คือ วิชาว่าด้วยความเป็นจริง" (กীরติ บุญเจือ, 2523 : 8) กล่าวคือ ปรัชญาในขอบเขตนี้ยังเป็นความคิดที่บริสุทธิ์ของปราศรัยท่านนั้นๆ หรือลัทธินั้นๆ ยังไม่ได้นำไปพิสูจน์หรือพิสูจน์ แล้วแต่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ด้วยเหตุผลนี้จึงถือว่าเป็นปรัชญาบริสุทธิ์ ท่านแบ่งปรัชญาบริสุทธิ์ออกเป็น 4 สาขา ด้วยกันคือ

2.1.1 อภิปรัชญา

อภิปรัชญา (Metaphysics) เป็นสาขาที่สำคัญและเป็นปรัชญาสาขาที่เป็นต้นกำเนิดของศาสตร์ต่างๆ เริ่มต้นที่คำถามที่ว่าอะไรคือสิ่งที่มีอยู่จริง ความจริงของโลกและชีวิตคืออะไร อะไรคือความจริงอันสูงสุด อภิปรัชญาพยายามตอบคำถามว่าสิ่งที่มีอยู่จริงคืออะไรและถ้ามีคำตอบแล้วยังถาม (และพยายาม ตอบ) ต่อไปอีกด้วยว่า ทำไมสิ่งต่างๆ จึงมีอยู่ แทนที่จะไม่มีอะไรเลย เนื้อหาส่วนใหญ่ของอภิปรัชญาจึงอธิบายเกี่ยวกับสาร์ตตะ (Substance) พระเจ้า (God) วิญญาณ (Soul) และเจตจำนงเสรี ว่าสิ่งเหล่านี้มีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่จริง มีอยู่อย่างไร และทำไมจึงมีอยู่

2.1.2 ญาณวิทยา

ญาณวิทยา (Epistemology) ศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้ ความเป็นไปได้ของความรู้ สิ่งที่ทำให้ความรู้เกิดขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้ ความรู้ และสิ่งที่ถูกรู้ ตลอดจนศึกษาถึงลักษณะ ขอบเขต ประเภท และความสมเหตุสมผลของความรู้ เนื้อหาของญาณวิทยาพยายามที่จะตอบปัญหาที่ว่า ความรู้เกิดขึ้นได้อย่างไร อะไรคือสิ่งที่เรารู้ เราจะสร้างความรู้ได้อย่างไร เงื่อนไขหรือปัจจัยของความรู้คืออะไร เนื้อหาของ ญาณวิทยาจึงครอบคลุมไปถึงตรรกศาสตร์ด้วย และถือว่าตรรกศาสตร์คือสาขาหนึ่งของญาณวิทยา

2.1.3 จริยศาสตร์

จริยศาสตร์ (Ethics) เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยค่าทางจริยธรรม ความดีสูงสุดของมนุษย์และเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม เนื้อหาทางจริยศาสตร์อธิบายถึงลักษณะของ ความดี ความถูกต้องว่าเป็นสิ่งที่สามารถ นิยามได้หรือไม่อย่างไร สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตหรือเป้าหมายสูงสุดของชีวิตคืออะไร และเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมคือ อะไร

2.1.4 สุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ศาสตร์ที่ว่าด้วยความงาม สิ่งทีงาม ศิลปะและประสบการณ์ทางสุนทรียะ ความงาม สิ่งทีงาม และศิลปะจึงเป็นเนื้อหาของสุนทรียศาสตร์ ปรัชญาสาขาสุนทรียศาสตร์พยายาม ตอบปัญหาที่ว่า สุนทรียภาพหรือความงามเป็นสิ่งที่มียู่เองโดยไม่เกี่ยวกับมนุษย์เราหรือ หรือว่าเราต้องมีความ รู้สึกรับรู้มันมันจึงมีอยู่ได้ ความงามเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของจักรวาลหรือว่าความงามเป็นเพียงความรู้สึกที่เรามีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกี่ยวกับความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบของเราเท่านั้น นอกเหนือจากนี้ปรัชญาสุนทรียศาสตร์ ยังกล่าวถึง ความงามกับสิ่งงามนั้นสัมพันธ์กันอย่างไร ความงามสะท้อนความจริงหรือไม่ และความงามเกี่ยวข้องกับศีลธรรมหรือไม่ เป็นต้น ทั้งหมดนี้คือเนื้อหาของปรัชญาสุนทรียศาสตร์

2.2 ปรัชญาประยุกต์

ปรัชญาประยุกต์ (Applied Philosophy) คือ "การนำเอาปรัชญาบริสุทธิ์ไปตีความผลสรุปของ วิชาต่างๆ (กิริติ บุญเจือ, 2523 : 6) ผลจากการทำเช่นนี้ ทำให้ศาสตร์ต่างๆเกิดคำถามขึ้น เมื่อเกิดคำถามขึ้นจึง เป็นเหตุให้ผู้เกี่ยวข้องนำไปศึกษาค้นคว้าสืบไป

ทำให้ศาสตร์เหล่านั้นมีความลึกซึ้งและน่าเชื่อถือมากขึ้น ปรัชญา ประยุกต์ เช่น ปรัชญา เศรษฐศาสตร์ ปรัชญาวิทยาศาสตร์ ปรัชญาสังคมศาสตร์ ปรัชญาการศึกษา เป็นต้น ปรัชญา ประยุกต์ทุก ๆ ศาสตร์ล้วนแต่เกิดจากการเอาปรัชญาบริสุทธิ์ไปตีความผลสรุปของศาสตร์ นั้น ๆ ทั้งนั้น

ผญาหรือปรัชญาในสังคมและวัฒนธรรมอีสานมีเนื้อหาของผญาทั้งที่เป็นเนื้อหาบริสุทธิ์และ ประยุกต์ทั้งสองอย่างนั้น ผู้วิจัยใคร่นำเสนอโดยย่อแต่ละสาขาดังนี้

1. อภิปรัชญา (อภิมผญา) ว่าด้วยความจริงแท้ สาระัตถะของสรรพสิ่ง ตรงกับ อภิมผญาในสำนวนอีสาน เช่น

-	บุญบาปนี้เห็นที่ชาติอยู่
กรรมและเวรอยู่กับผู้หยาม	สองอย่างนี้อยู่กับผู้ทำ
คืออาบน้ำวังขุนมีตม
-	บุญมีแล้วแนวดีป้องใส่
บุญมีได้เป็นนายใช้เฟิ่น	บุญบ่ให้แนวขี้ฮ้ายแลนโฮม
บุญบ่ให้เขาสีใช้แต่เฮา
-	มัวเมาให้
ให้ต่อหม้อกระเบื้อง	นำผีตายบ่เป็นประโยชน์
ยังสีได้ควาขอ

2. ญาณวิทยา (ญาณผญา) ว่าด้วยธรรมชาติของความรู้ บ่อเกิดของความรู้ รวมถึงความสัมพันธ์ ของผู้รู้ ความรู้และสิ่งที่ถูกรู้ ฯลฯ ตรงกับญาณผญาอีสาน เช่น

-	ชื่อว่าแนวความฮู้
ครั้นบ่อออกจากบ้าน	ในเขื่อนหายาก
บ่มีได้ทอโย
-	ชื่อว่าแนวความฮู้
ครั้นแม่นเฮียนได้แล้ว	ศีลธรรมพระเจ้าใหญ่
สีเป็นแก้วแก่นมโน
-	เฮียนให้สุด
ต่อให้ถึงหม่อง	ขุดให้พ้อ
ลองให้ฮู้ความจริง

3. จริยศาสตร์ (จริยผญา) ว่าด้วยค่าทางจริยธรรม ความดี ความชั่วของมนุษย์ และเกณฑ์ตัดสินค่า ทางจริยธรรม ตรงกับจริยผญาของอีสาน เช่น

-	ชื่อว่าทำบุญสร้าง
องค์พระพุทธรเจ้า	ศีลทานทางชอบ
ก็ยออย่างว่าดี แท้เหล่า
-	คั่นแมนมีบุญแล้ว	ไปไสบ่ตกต่ำ

-	แมนว่าดำขี้หลี่
คั่นว่าบุญมีนี่
คั่นบุญบ่พร้อม | ก็ตีล้าสิ้นคน
เป็นขุนก็หากคอง คือตาย
แสนสิคี่นกะเปาตาย |
|---|--|--|

4. สุนทรียศาสตร์ (สุนทรียพญา) ว่าด้วยความงาม สิ่งงาม ศิลปะ และ ประสพการณ์ทางสุนทรียะ ตรงกับสุนทรียพญาของอีสาน เช่น

-	"นับแต่หลายเดือนได้
หลายขวบเข้า
ลูกเจ้าฟ้า
ราวสิบหกปี
เสียงคั่นว่า
นครศรีทั่วท้อง
นางใหญ่แล้ว
มวยผมดก
ออกลูกน้อย
ก็หากปึงสิงหน้า
สอยวอยสุด
ใสสวยล้า
แปงแสงหน้า
คิ้วคาค้อม
ก็หากคือ
คือตั้งทเวา
ตั้งหากงาม | หลายปีแถมทาย
พระนางเจ้าใหญ่มา
เจริญใหญ่เป็นสาว
มิ่งมิ่งงามเกี่ยง
ชมเชยว่างามคล่อง
ยอย่องชั่วแซว
เจริญยิ่งเป็นหญิงสวย
ดังเทาในน้ำ"
เป็นเชื้อชาติหญิง
เสมอดังเดือนเพ็ง
ดังคำทาไว้
คือคำทั้งแห่ง
ตาเนื้อกะบ่ปาน
กามเนตรขงนาง
คั่นศรเมื่อทวยมือหน้า
เทิงสวรรค์ลงเกิด
เลิศล้ำคำแต่มีเต็มเต็ม" |
|---|---|--|

ที่เสนอมาดังแต่ต้นจะพบว่าในสังคมและวัฒนธรรมอีสานนั้นมีปรัชญาหรือ ญาณมากมาย สะท้อนให้เห็น สภาพสังคมที่อุดมไปด้วยนักปราชญ์รุ่นแล้วรุ่นเล่าที่ได้สานต่อ ความเป็นปราชญ์เอาไว้อย่างมั่นคง ปรัชญาหรือพญา ที่สังคมอีสานสอนกันมาอย่างต่อเนื่อง นั้น มีเนื้อหาครอบคลุมปรัชญาบริสุทธิ์ของตะวันตกทุก ๆ ด้าน ดังได้เสนอไว้ เป็นตัวอย่าง

ข้างบนนั้น นอกเหนือจากนี้ ยังมีผญาประเภทประยุกต์อื่นๆ อีกมากมาย มีทั้งผญาสังคม ผญาเกี่ยว ผญาปรีชาธรรม ผญาสุภาสิต เป็นต้น แต่ผู้วิจัยไม่ได้นำเสนอไว้ในบทวิจัยนี้ อย่างไรก็ตามพึงเข้าใจว่าดินแดน อีสานคือแผ่นดินที่ปมเพาะปรัชญาหรือผญาที่มีคุณค่า สูงยิ่ง ไม่แพ้ดินแดนใดๆ ในโลกนี้

บรรณานุกรม

- กীরติ บุญเจือ. (2523). ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- ประมวล พิมพ์เสน. (2548). ผญาหอโอรัง. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์.
- ปรีชา พิณทอง.(2510). ชูฉันทอ้าว. อุบลราชธานี : สิริธรรม.
- บุปผา ทวีสุข. (2520). วัฒนธรรมอีสาน. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ไพโรจน์ เพชรสังหาร. (2535). คำสอย : ผญาภาสิตโบราณอีสาน. กาศสินธุ์ : ประสานการพิมพ์.
- สวิง บุญเจิม. (2537). ผญา. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักส่งเสริมวัฒนธรรมอีสาน. (2540). ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศูนย์รวมสงฆ์อีสาน. (2534). ขอนแก่น : คลังนาธรรมชาติ.
- อุดม บัวศรี. (2538). ผญาอ้อมปรัชญาชีวิตของชาวอีสาน. ขอนแก่น : ธรรมขันธ์